

PRISTUP PROUČAVANJU DRUŠTVENE KONTROLE DROGA II: DEKONSTRUKCIJA PROBLEMA - UPOTREBA DROGA U NAUČNOM DISKURSU

Approaching the Social Control of Drugs II: *Deconstruction* of the Problem – Use of Drugs in Scientific Discourse

ABSTRACT Deconstruction of the problem of drug use through public discourse has been analyzed in the paper by means of logical-epistemological framework of sociological approach, which refers to studying this phenomenon in its totality. Elements of deconstruction of the problem as a general theoretical-methodological approach are, as follows: conceptual definitions and distinctions, analytical decomposition of the phenomenon and detailed consideration of its relevant dimensions, such as ethno-cultural background, social-historical embeddedness, economic and political framework, legislative and normative system, health, importance of social protection and upbringing and education. Deconstruction of the problem, as general framework of the approach, enables overall consideration of the specificity of the discourse and, by that, characteristics of ideological directions, as well as particular interests embodied in them.

KEY WORDS *drug use, scientific discourse, sociological approach*

APSTRAKT *U radu je dekonstrukcija problema upotrebe droga kroz javni diskurs analizirana uz pomoć logičko-epistemološkog okvira sociološkog pristupa, koji podrazumeva proučavanje ove pojave u njenom totalitetu. Sastavni delovi dekonstrukcije problema kao opšteg teorijsko-metodološkog pristupa su: pojmovna određenja i razgraničenja, analitičko razlaganje pojave i detaljno snimanje njenih relevantnih dimenzija poput etno-kulturne pozadine, društveno-istorijskog utemeljenja pojave, ekonomsko-političkog okvira, normativno-pravnog uređenja, zdravstvenog, socijalno-zaštitnog i vaspitno-obrazovnog značaja. Dekonstrukcija problema, kao opšti okvir pristupa, omogućava sveobuhvatno sagledavanje osobenosti diskurzivnog toka i, samim tim, obeležja ideoloških usmerenja, kao i partikularne interese koji su u njima opredmećeni.*

KLJUČNE REČI *upotreba droga, naučni diskurs, sociološki pristup*

* Tekst je u štampu predao prof. Petar Opalić.

1. Uvod

Uobličavanje optimalne strategije kontrole droga predstavlja zadatak koji po svojoj važnosti daleko prevazilazi okvire nekog trivijalnog, tekućeg političkog pitanja. Budući da je kontrola droga integralni deo široke delatnosti nadzora i disciplinovanja građana, kroz nju ne samo da se ogleđaju i pod naročitim uglom prelamaju, već se i sučeljavaju posebni interesi različitih društvenih grupa. Obuhvatajući zakonsko uređivanje proizvodnje, distribucije, prometa i, u određenim slučajevima, potrošnje psihoaktivnih supstanci, kontrola droga podrazumeva suzbijanje, sprečavanje i neposredno kažnjavanje prekršilaca ovih propisa. Ali, ona nije tek puko ustanovljavanje i sprovođenje kaznene politike prema proizvođačima, trgovcima i potrošačima droga. Kontrola droga neposredno obuhvata i lečenje zavisnika, njihovu rehabilitaciju, resocijalizaciju i ponovnu integraciju u društveno okruženje. Ona podrazumeva, takođe, razradu programa prevencije i obrazovanja za život bez droga, što je čini i sastavnim delom složenog procesa socijalizacije mladih. Nezaobilazna dimenzija kontrole droga, plastično vidljiva pri posmatranju celine društvenog konteksta, svakako je njeno utapanje u široki proces disciplinovanja i nadziranja onih društvenih grupa koje se nalaze na samim marginama društva.

Protežući se, dakle, u rasponu od socijalizacije pa do širokog procesa disciplinovanja građana, sistemi kontrole droga nisu tek puke ili proizvoljne društvene konstrukcije. Naprotiv, svaki sistem kontrole droga sadrži u svojoj osnovi jednu, manje ili više detaljno razrađenu, opštu zamisao javnog zdravlja. Zamisao javnog zdravlja značajan je integralni deo opšte ideološke postavke na kojoj je utemeljen društveni poredak, pa samim tim i sistem društvene kontrole koji se u njemu primenjuje. Dodatna funkcija sistema kontrole droga, ništa manje značajna, ogleda se u zaštiti proklamovanih društvenih vrednosti, čime se doprinosi osnaživanju vladajućeg morala i ojačavanju uspostavljene podele društvene moći. Zbog toga je nužno da se u procesu ostvarivanja društvene kontrole droga, primerene pluralističkom demokratskom poretku, obezbedi potpuno uvažavanje i poštovanje individualnih ljudskih prava u svim delovima društva. U celini posmatrano, ispostavlja se da je kontrola droga neraskidivo povezana sa temeljnim pitanjima ustanovljavanja i učvršćivanja demokratskog društvenog poretka. Zbog toga, u društvu zasnovanom na sukobima i protivrečnostima, proisteklim iz nejednake raspodele društvene moći i bogatstva, izgradnja optimalne strategije kontrole droga poprima karakter vitalnog društvenog (odnosno, uže posmatrano, političkog) pitanja oko koga se sučeljavaju interesi najznačajnijih društvenih grupa.

Ostvarivanje ovako važnog društvenog zadatka znatno je, međutim, otežano kontroverznom ulogom koju droge imaju u celini javnog govora. Smeštena u samo središte pažnje javnosti, upotreba droga usredsređuje oko sebe značajno zanimanje javnog mnjenja, što predstavlja, kao što je pokazano, jednu od najvažnijih posledica

negativnog društvenog predznaka koji je ovoj pojavi pripisan. To obeležje nepoželjnosti, problematičnosti i štetnosti nesumnjivo je najznačajniji uzrok mnogobrojnih teškoća na koje se nailazi u procesu izgradnje uravnoteženog pristupa strategiji kontrole. U areni javnosti, tom poprištu sučeljenih interesa društvenih grupa, upotreba droga je izložena procesu društvene konstrukcije, čiji je krajnji rezultat cementiranje njenog statusa kao ozbiljnog socijalnog problema. Nakon toga, upotreba droga, prolazeći kroz pojedine etape "prirodne istorije" socijalnog problema, predstavlja postojan objekt delovanja službi i institucija društvene kontrole. Delovanje mehanizma društvene kontrole obeleženo je izdizanjem droga u rang posebno opasnog neprijatelja, što sa svoje strane dovodi do širokog i nesmotrenog korišćenja taktike stvaranja moralne panike. Teško opterećena ideološkim sadržajima, rasprava o drogama i optimalnoj strategiji njihove kontrole obiluje, zbog toga, predrasudama, netačnim informacijama, raznovrsnim preterivanjima i mistifikacijama.

Kritičko preispitivanje obeležja i strateško-političkih usmerenja uspostavljenog sistema društvene kontrole droga neophodan je korak u složenom procesu uobličavanja valjane osnove na kojoj se može izgrađivati optimalna strategija kontrole. Takvo kritičko preispitivanje legitimno spada u domen sociologije, čime ova društvena nauka daje svoj doprinos širokom naporu da se kroz teorijski i metodološki strogo uokviren istraživački rad izvrši problemska dekonstrukcija upotrebe droga kao društvene pojave koja nosi vrednosno-negativni predznak. *Dekonstrukcija problema* predstavlja logičko-epistemološki okvir sociološkog pristupa upotrebi droga, koji podrazumeva proučavanje ove pojave u njenom totalitetu. Sastavni delovi dekonstrukcije problema kao opšteg teorijsko-metodološkog pristupa su: pojmovna određenja i razgraničenja, analitičko razlaganje pojave i detaljno snimanje njenih relevantnih dimenzija, kao što su: etno-kulturna pozadina, društveno-istorijsko utemeljenje pojave, ekonomsko-politički okvir, normativno-pravno uređenje, zdravstveni, socijalno-zaštitni i vaspitno-obrazovni značaj.¹ Posebno je značajno to da dekonstrukcija problema, kao opšti okvir pristupa, omogućava sveobuhvatno sagledavanje osobenosti diskurzivnog toka i, samim tim, obeležja ideoloških usmerenja, kao i partikularne interese koji su u njima opredmećeni.

Neophodnost dekonstrukcije problema kao opšteg pristupa, potpuno je očigledna kada se raspravi o drogama pristupi sa sadržinske strane. Rezultati naučno-istraživačkog rada, naime, iako u javnom govoru o drogama prisutni u

¹ Šire upuštanje u epistemološku raspravu o dekonstrukciji kao obliku "novog mišljenja" prelazi okvire ovog rada i predstavljalo bi nepotrebno opterećenje. Potrebno je samo naglasiti da je ideja dekonstrukcije, koja je u savremenoj (tzv. postmodernističkoj) filozofiji naišla na prilično širok odjek, ovde smeštena u uži sociološki okvir i primenjena kao relevantni pristup za konkretnu analizu. O dekonstrukciji u savremenoj filozofiji up. Noris, 1990.

stanovitoj meri, niti dobijaju značaj koji zaslužuju, niti su iskorišćeni na valjan i plodotvoran način u samoj raspravi o drogama. To je posebno teško razumeti ako se ima u vidu da su droge, njihova pojedina svojstva i individualna kao i društvena obeležja upotrebe droga od početka 60-ih godina, zahvaljujući širokom interesovanju brojnih nauka, podvrgnuta veoma temeljnom proučavanju. U mnogim državama permanentno se, štaviše, izdvajaju značajna finansijska sredstva za istraživanja problema droga što potpomaže institucionalizaciju nauke, učvršćujući i jačajući njen legitimitet, dok, s druge strane, samo proučavanje droga pretvara u značajnu oblast naučne politike.² Brojne naučno-istraživačke institucije, centri za snimanje, praćenje dinamike i proučavanje celine upotrebe droga kao društvene pojave, organizacije za suzbijanje i preventivno delovanje nacionalnog karaktera, kao i međunarodne asocijacije vladinih i nevladinih organizacija, razvile su široku delatnost na planu proučavanja upotrebe droga sa ciljem da utvrde koji su metodi kontrole ove negativno obeležene društvene pojave najefikasniji.

Udruženi naponi različitih naučnih disciplina doveli su tokom proteklih nekoliko decenija do akumulacije impresivnog korpusa znanja o farmakologiji droga, fiziološkim, biološkim i genetskim efektima pojedinih droga, zdravstvenim rizicima koji su prisutni kod svih oblika njihove zloupotrebe, individualnim i socijalno psihološkim obeležjima potrošača droga (up. DuPont, Goldstein, O'Donell /eds./ 1980; Lowinson, Ruiz, Millman & Langrod /eds./ 1992; Oakley, 1978), kulturno-antropološkim, pravnim, istorijskim i političkim dimenzijama upotrebe droga kao društvene pojave, dok su brojna etička pitanja povezana sa upotrebom droga ne samo naznačena, već su i osvetljena iz različitih uglova i perspektiva (up. Austin, 1978; Bakalar & Grinspoon, 1984; Kaplan, 1983; Szasz, 1992). Sociološka istraživanja su korpus naučnog znanja obogatila informacijama i uvidima o raznovrsnim društvenim dimenzijama pojave. Svestrano su proučene, na primer, potkulture potrošača droga i dinamika života zavisnika. Detaljno su, potom, istraživane osobenosti porodica iz kojih potiču zavisnici; uslovi života u urbanim sredinama koji su povezani ili pogoduju širenju upotrebe droga, posebno u naseljima stambene bede; kao i splet veza koji postoji između nezaposlenosti, kriminala, agresivnosti, marginalnosti i upotrebe droga (up. Currie, 1993; Hanson, Beschner, Walters & Bovellet, 1985; Johnson, Goldstein, Preble, Schmeidler, Lipton, Spunt & Miller, 1985; Kleiman, 1992; Tonry & Wilson /eds./ 1990). Velika pažnja posvećena je i dimenzijama društvene kontrole. Tu je posebno naglašen značaj

² Značaj proučavanja droga za sagledavanje naučne politike predstavlja iz perspektive sociologije nauke posebno zanimljivo pitanje koje zaslužuje temeljno istraživanje. Podrobnije razmatranje na ovom mestu, na žalost, nije moguće. U kasnijim izlaganjima biće mestimično ukazivano i na značaj droga kao strateškog pitanja naučne politike, smešteno u kontekst traganja za efikasnim oblicima i metodama kontrole. Izlaganje o opštem sociološkom teorijsko-metodološkom okviru proučavanja naučne politike, kao i o njenom mestu u sociologiji nauke, može se pronaći u: Milić, 1995 str.289-338.

etiketiranja zavisnika; etape devijantne karijere zavisnika; zakonski tretman i kažnjavanje potrošača droga; delatnost službi kontrole - policije, pravosuđa, socijalne zaštite, terapijskih centara, itd (up. Bertram, Blachman, Sharpe & Andreas, 1996; Caballero, 1989; Goode, 1989; Ruggiero, 1992; Ruggiero & South, 1995; South/ed./1995; Xiberras, 1989; Young, 1971).

Literatura o drogama, posmatrano u celini, uvećala se do te mere da je postalo praktično neizvodivo napraviti kakvu-takvu iole celovitu bibliografiju relevantnih radova. Samo na engleskom jeziku, na primer, objavljeno je više od sto hiljada naučnih radova - studija i monografija, zbornika saopštenja sa rasprava ili naučnih skupova, istraživačkih izveštaja, članaka i temata po časopisima, posebnih biltena, itd. Prema proceni uglednog pariskog instituta za geopolitička proučavanja droga svake godine se širom sveta objavljuje sedam do osam hiljada novih knjiga o drogama (up. Observatoire géopolitique des drogues, 1995 str.5).³ Tome treba, svakako, dodati naučnu periodiku koja obuhvata više od sto potpuno specijalizovanih časopisa koji redovno izlaze u raznim zemljama širom planete.⁴ Obilje materijala o upotrebi droga upotpunjuju audio, video, CDRom i softverske baze podataka, kao i raznovrsni bilteni koje redovno ili povremeno objavljuju međunarodne organizacije, vlade i resorna ministarstva pojedinih država, nacionalne vladine i nevladine asocijacije, institucije koje se bave terapijom, prevencijom i obrazovanjem, odnosno dobrovoljačke grupe i organizacije. U svim tim materijalima nalazi se pravo obilje zanimljivih i dragocenih obaveštenja.

Na temelju ovog korpusa znanja razobličene su i odstranjene nebrojene predrasude i dugotrajne mistifikacije koje prate droge i njihovu upotrebu. Javno mnjenje, međutim, još uvek je nedovoljno upoznato sa ovim upečatljivim rezultatima i to važi kako za nerazvijene i siromašne države, tako i za one bogate i razvijene gde je upotreba droga uveliko smeštena u žižu javnosti. Razlozi zanemarivanja naučnog znanja isključivo su vannaučne prirode. Budući da se kroz kontrolu droga sučeljavaju interesi pojedinih društvenih grupa i nadmeću različite ideološke zamisli, te da ona predstavlja istovremeno osetljivo unutrašnje političko pitanje i značajnu sferu međunarodnih odnosa, uticajni akteri javnog govora često namerno potiskuju postojeći korpus naučnog znanja. Nedovoljno informisana javnost je podobnija, dobro je poznato, za raznovrsne manipulacije, pa zato ne treba

³ T. Andrews je, u bibliografiji koja obuhvata 1466 objavljenih knjiga o zloupotrebi droga na engleskom jeziku u periodu od 1945 do 1980 godine, nabrojala čak 78 različitih bibliografija. Up. Andrews (1977) *A Bibliography of Drug Abuse, Including Alcohol and Tobacco*, str. 3-16; i (1981) *A Bibliography of Drug Abuse: Supplement 1977-1980*, str. 3-13.

⁴ Najveći broj časopisa štampa se takode na engleskom jeziku, njih oko 70, na španskom ih ima 7, na italijanskom 3, francuskom - 9, nemačkom - 4, ruskom - 2, poljskom - 2, itd. Većina časopisa je pokrenuta tokom poslednje dve decenije što ukazuje na značaj i aktuelnost problematike droga u različitim društveno-kulturnim okruženjima. Treba naglasiti da postoje i časopisi koji redovno izlaze duže od jednog stoleća, poput čuvenog British Journal of Addiction.

da izaziva čuđenje što uticajni subjekti javnog govora neretko imaju interes da marginalizuju naučna saznanja, jer tako postižu održavanje postojećih predrasuda i mitova. Izlišno je posebno dokazivati da bez punog uvažavanja stečenog korpusa znanja o drogama i osobenostima njihove upotrebe, kao društvene i individualne pojave, nije moguće uobličiti bilo kakvu valjanu strategiju kontrole. Upoznavanje sa rezultatima prethodno primenjivanih strategija kontrole, temeljno pretresanje ponuđenih mera u oblasti suzbijanja ponude droga, preispitivanje programa za smanjivanje potražnje (terapijskih pristupa, programa prevencije i obrazovanja za život bez droga), kao i smeštanje problema u celinu kulturno-istorijskog, društveno-ekonomskog i političkog konteksta, sačinjavaju neizostavne etape u procesu traganja za optimalnim rešenjima društvene kontrole droga.

2. Razgraničenja u rečniku droga

Dekonstrukcija problema upotrebe droga susreće se sa heuristički krajnje zahvalnom situacijom već na nivou pojmovnih razgraničenja. Validna pojmovna razgraničenja moguće je izvesti samo na temelju teorijskog pristupa koji posvećuje punu pažnju promenama i transformacijama pojmova i, pri tome, uvažava notornu činjenicu da pojmovi nisu tek puki deo nekog slobodno lebdećeg filozofskog diskursa. Oni su društveno-istorijski i etno-kulturno ukorenjeni, pa ih je zato neophodno objašnjavati uvažavajući ove realnosti. Naime, oko svake pojmovne odrednice iz rečnika droga vode se dugotrajni teorijski sporovi, tako da se dekonstrukciono rasčišćavanje ove pojmovne zbrke ukazuje kao prethodni korak, neophodan u kritičkom preispitivanju rasprave o drogama. Rečnik droga je ispunjen "prezasićenim" zamislama i pojmovima.⁵ To se podjednako odnosi kako na grupu osnovnih pojmova: droga, narkomanija, zavisnost, adikcija, navika, apstinencijalna kriza, prevencija, kontrola; tako i na izvedene pojmove: upotreba, zloupotreba,

⁵ Na postojanje "prezasićenih" (*essentially contested*) pojmova i zamisli pažnju su skrenuli analitički filozofi. Kao prezasićeni pojavljuju se pojmovi kojima su pripisana brojna, različita i često krajnje suprotstavljena značenja. Prezasićeni pojmovi, po pravilu, sadrže moralne i društvene vrednosti tako da korisnici proizvoljno biraju one od njih koji im u datom kontekstu najviše odgovaraju. Zbog toga se život ovakvih pojmova (odnosno zamisli) iscrpljuje u debatama, a tipičan primer su pojmovi demokratija i tiranija. U rečniku droga tipičan primer prezasićenog pojma je adikcija i iz nje izvedena grupa pojmova: kompulzija, neutaživost, žudnja, tolerancija, zavisnost. Za opšteteorijsku raspravu up. Bakalar & Grinspoon, 1984 str. 36. O teorijskim nedoumicama oko pojma adikcija up. tematski blok u časopisu *Addiction* (2001) Vol. 96 (1) str. 3-187; a posebno tekstove: Orford "Addiction as excessive appetite", str. 15-32; Drummond "Theories of drug craving, ancient and modern", str. 33-46; Ferrence "Diffusion theory and drug use", str. 165-173; Sutton "Back to the drawing board? A Review of applications of the transtheoretical model to substance use", str. 175-187; dok se nešto drugačije stanovište može pronaći u Peele, 2000 str. 599-609.

psihoaktivne ili psihotropne supstance, stimulansi, depresori, halucinogeni, euforici, itd. U razrade nominalističkih odrednica zbog toga se često mešaju elementi realističkih odrednica. U svakom slučaju, visok stepen kontaminiranosti rečnika droga proističe iz retorike zla XX veka. Nalazeći se u središtu javnog govora rečnik droga je bio kontinuirano izložen ispunjavanju moralnim i drugim društvenim vrednostima, kao i pripisivanju novih značenja.

Pored ovog opšteg okvira, na zbrku u rečniku droga uticalo je i preplitanje više različitih jezika droga. Pre svega, kod većine učesnika u javnom govoru uočljiva je težnja da vlastiti pojmovni aparat predstave kao strogi jezik nauke. Ova mimikrija ima za cilj ne samo da podvuče tobožnju vrednosnu neutralnost, već i da naglasi trezvenost u pristupu i objektivnu neizbežnost ponuđenih rešenja. Sam jezik kojim se služi nauka nije, međutim, ni dovoljno razvijen, niti je na zadovoljavajući način precizan. Štaviše, oko svakog osnovnog pojma vode se dugotrajne rasprave ne bi li se pronašli valjani argumenati koji bi omogućili unošenje te tako neophodne jasnoće i preciznosti. U slučaju prirodnih i medicinskih nauka određeni stepen preciznosti govora o drogama postiže se zahvaljujući upotrebi latinskog jezika koji služi kao klasifikacijska osnova. Svaka droga ima, naime, latinski naziv koji sadrži generičko ime grupe i posebnu oznaku za svaku pojedinu drogu iz dotične familije. Na žalost, budući da je poznat tek uskom krugu stručnjaka, ovaj jezik ima izrazito malu komunikativnu vrednost. S druge strane, na ovaj način obuhvaćeno je samo puko razvrstavanje i grupisanje pojedinih droga po poreklu. Zbrke su, naravno, moguće i u ovoj ravni. Zakonske klasifikacije droga, na primer, ne uvažavaju uvek doslovno farmakološke i medicinske odrednice tako da se droge različitih osobina svrstavaju zajedno u grupe, što dodatno doprinosi postojećoj konfuziji.

Društvene nauke su suočene sa stalnim preispitivanjem vlastitog jezika. Osim neophodnih rasčišćavanja moralno-vrednosnih primesa, one su prinuđene da budno prate promene u osnovnoj društveno-kulturnoj matrici i da na njih odgovaraju pravovremenom dogradnjom i usavršavanjem vlastitog pojmovno-analičkog aparata. Sociološka proučavanja upotrebe droga, na primer, ne mogu zaobići postojanje onog posebnog rečnika koji se može nazvati *jezik ulice* - "sleng" ili "žargon". Jezik ulice je rečnik koji koriste zavisnici, potrošači, proizvođači, trgovci, distributeri droga, i svi drugi pripadnici prikrivene društvene zajednici nazvane svet droga. Ovaj jezik predstavlja, u svakom slučaju, jednu od bitnih komponenti osnova društvene integracije u svetu droga. Detaljno ovladavanje slengom deo je kompleksa inicijacijskih rituala, a njegova precizna upotreba za svakog pojedinca pretpostavka je za puno uvažavanje i potpuno uključivanje u ovu zajednicu. Kao najznačajnije odlike ovog jezika mogu se navesti: slikovitost i jednostavnost. U njemu nema velikih nedoumica ili sporova oko značenja, vrednosti ili tumačenja. Bogat i slojevit, jezik ulice teži da obuhvati sve dimenzije upotrebe droga - posebne nazive za svaku drogu u upotrebi, način njihovog uzimanja, specifičnosti svakodnevnih aktivnosti (kupovinu, prodaju, nabavku novčanih sredstava, splet odnosa sa službama

društvene kontrole, odnose sa drugim društvenim zajednicama), krize, terapije, kao i tragične posledice upotrebe droga - bolesti, predoziranja, nesrećne slučajeve, samoubistva, itd.

Jezik ulice je neraskidivo vezan za ilegalne aktivnosti. Samim tim, kod onih koji ga upotrebljavaju vidno je prisutna težnja za očuvanjem njegove tajnovitosti. Ali, budući da je u pitanju sredstvo komunikacije, takva težnja deluje protivrečno i stvara posebnu dinamiku koja se ispoljava ne samo u čestim inovacijama u pojedinim delovima, već dovodi i do krupnih promena u njegovoj fenomenologiji i strukturi. Kada se sleng posmatra sa sadržinske strane, lako se uočava da se u njemu prelamaju i pod posebnim uglom preslikavaju temeljna obeležja društvenog okruženja. Tako se, na primer, u nazivima pojedinih droga mogu razaznati široko rasprostranjeni polni stereotipi. Kao ženske označavaju se one droge za koje se smatra da imaju blaže dejstvo, dok oznaku muškosti nose droge čija upotreba dovodi do teških oblika zavisnosti. Globalna obeležja podele rada i društvene moći imaju, takođe, svoj posebni odraz u slengu (up. Bernstajn, 1979 str. 87-147).⁶ Devijanti nisu, naravno, jedina društvena grupa koja koristi sleng. Sleng je široko rasprostranjen među svim pripadnicima siromašnih društvenih klasa, a posebno unutar marginalnih grupa, kao i kod nedovoljno obrazovanih pojedinaca. Zbog toga se u slengu mogu razaznati vrednosti karakteristične za društvene grupe koje zauzimaju donji deo hijerarhijske lestvice unutar društvene strukture. Može se, na primer, uočiti uvažavanje patrijarhalnog obrasca i njemu svojstvenih odnosa, naglašavanje težnji ka egalitarizmu, zahtevi za socijalnom pravdom, ili pak poštovanje religioznosti, prikrivena konzervativnost, i sl.

Vrednosna obojenost jezika ulice ne sprečava prodiranje njegovih delova u kolokvijalnu upotrebu širokih slojeva stanovništva. Ima izraza koji, štaviše, steknu tako veliku popularnost da postanu i deo strogog jezika nauke. U tom procesu nezaobilazan je doprinos masovnih medija. Uloga filmske industrije u popularizaciji izraza iz uličnog jezika vezanog za droge od presudnog je značaja. Kako su droge podjednako zahvalna tema za filmove različitih žanrova - drame, krimiče, akcione, društveno angažovane, pa čak i ljubavne - ili samo zgodno pomoćno sredstvo za osnovni pravac radnje, kroz njih se ujedno propagiraju ideološke slike, potcrtavaju poželjne društvene vrednosti i osnažuje vladajuća moralnost. U svemu tome, neizbežna uzgredna posledica je popularizacija jezika ulice. Ova transformacija žargonskih izraza u opšteprihvaćene pojmove opterećena je, međutim, veoma ozbiljnom opasnošću koja se ogleda u dodavanju ili proširivanju osnovnih značenja. Kada se ovako nastali pojmovi preuzimaju u sociološkim istraživanjima, a izostane, pri tome, rigorozna dekonstrukcija njihovih značenja (osnovnih, kao i naknadno pripisanih), moguće je očekivati nove zabuna i krajnje pojmovne zbrke. Malobrojni

⁶ Kao uvodni radovi u oblast sociolingvističkih proučavanja mogu poslužiti: Bugarski, 1986 str. 134-152; i Fishman, 1978 str. 38-42.

sociolozi koji su proučavali obeležja jezika ulice posebno naglašavaju ovu značajnu opasnost.⁷

Pored slenga, konačno, na kontaminiranost rečnika droga značajan uticaj ima internacionalizacija jezika i to kako naučnog, tako i kolokvijalnog. Zahvaljujući burnoj ekspanziji sredstava masovnih komunikacija, ova internacionalizacija se odvija u znaku potpune dominacije engleskog jezika, koji izrasta u planetarno sredstvo međuljudskog opštenja. Literatura o drogama, objavljena na ovom jeziku, ne samo da je najobimnija, već je teorijski i metodološki najsadržajnije. Engleski je, što ne bi trebalo zanemariti, jedan od zvaničnih jezika međunarodnih organizacija i institucija zaduženih za kontrolu droga. Prenosjenje engleskih termina u druge jezičke sredine nije, naravno, jednostavno ili lišeno ozbiljnih problema. Slojevitost i bogatstvo ovog jezika, a posebno idioma, ne mogu se mehanički preuzimati ili preneti u druge jezike. Zbog toga nije retkost da kroz ovakvu transmisiju preuzeti pojmovi dobiju nova značenja, ili da im se pripisuju potpuno neočekivane vrednosne odrednice, čak i u onim slučajevima kada su u svom izvornom značenju imali relativnu neutralnost. Ispostavlja se da ovakve jezičke obrade umesto da doprinose izgradnji jednog univerzalno razumljivog tehničkog rečnika, postaju izvor novih zamagljivanja i smanjenja jasnoće govora o drogama.

⁷ Iako je veliki broj studija o drogama upotpunjen manje ili više iscrpnim pregledima sleng izraza, društveno-kulturne ili klasne osobenosti slenga kao posebnog jezika droga iznenađujuće su malo proučavana. Nešto veću pažnju ovoj zapostavljenoj oblasti istraživanja posvetili su pripadnici škola "ulične etnografije" i "urbane antropologije". U tom kontekstu zanimljivi radovi se mogu pronaći u zbornicima: Hanson, Beschner, Walters & Bovelle /eds./ (1985) *Life with Heroin: Voices from the Inner City*; i Weppner /ed./ (1977) *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug Use in Natural Settings*. Zanimljiva i podsticajna zapažanja o obeležjima jezika ulice, kao i o brojnim metodološkim teškoćama sa kojima se susreću istraživači, mogu se pronaći i u studijama: Agar, 1973 str. 19-22; Feldman, 1974 str. 9-15; Preble & Casey, 1969 str. 1-24; Weppner, 1973 str. 111-121; a veoma iscrpan pregled američkog slenga droga sastavili su O'Brien & Cohen (1984) *The Encyclopedia of Drug Abuse*, str. 283-320. Poslednjih godina uočljivo je interesovanje za sve dimenzije života zavisnika "na ulici", pa i za njihov jezik: Andrade, Sifaneck, Neaigus, 1999 str. 271-299; Curtis, Friedman, Neaigus, Jose, Goldstein, Idefonso, 1995 str. 229-249; Ferrell, 1993 *Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality*, str. 57-122; Katovich & Weiting, 2000 str. 161-182; Wendel & Curtis, 2000 str. 225-259.

2. 1. Pojam droga⁸

Precizno pojmovno određenje droga i njihove upotrebe prvi je, neophodni korak u kritički intoniranom diskursu za koji je utvrđeno da predstavlja jedinu valjanu osnovu za uobličavanje optimalne strategije kontrole. Budući da se upotreba droga kao društvena pojava nalazi u središtu javnog govora, da su droge tema koju masovni mediji ekstenzivno obrađuju i eksploatišu te da se u javnom mnjenju mogu razaznati brojni čvrsto uobličeni stavovi, moglo bi se očekivati da oko pojmovnog određenja droga nema velikih nedoumica i nejasnoća. Stvarnost je, međutim, sasvim drugačija. Velika učestalost govora o drogama praćena je brojnim odrednicama samog pojma, tako da se pre može govoriti o njegovoj problematičnosti nego o preciznosti. U kolokvijalnoj upotrebi, na primer, drogama se smatraju sva sredstva, prirodne materije, preparati ili proizvodi, koji deluju omamljujuće, umirujuće ili stimulatивно. Laičko poimanje se, međutim, ne iscrpljuje na ovom deskriptivnom nivou, jer se drogama pripisuju i neka naročita svojstva. Smatra se, naime, da one, menjajući svest i utičući na rasuđivanje, poseduju moć potpunog potčinjavanja čovekove volje, te da njihova produžena upotreba neizbežno dovodi do krupnih promena u karakteru ljudi. Najsažetiji izraz ovog uverenja predstavlja izreka koja se sreće u različitim društveno-kulturnim sredinama: prvo čovek uzima drogu, zatim droga traži drogu, a na kraju droga uzima čoveka.

Tajanstvena moć koja se pripisuje drogama predstavlja savremeni odraz praiskonskog i arhajskog poimanja koje je droge vezivalo za opštenje sa onostranim ili spiritualnim svetovima. Ali, budući da je upotreba droga desakralizovana, a da je opštenje sa onostranim smešteno u paranormalne fenomene, dok se verovanja u postojanje spiritualnih svetova pretežno vezuju za neukost i sujeverje, objašnjenje porekla tajanstvene snage koja leži u drogama traži se u vladavini principa zadovoljstva (up. Olievenstein, 1973 str. 236-263). Primamljivost uzimanja droga, drugim rečima, potiče od njihove sposobnosti da odgovore na neobuzdane čovekove težnje ka zadovoljstvima. Tamna strana ove tajanstvene moći ogleda se, pak, u

⁸ Reč droga potiče od starofrancuske drogue kojom se označavala sasušena biljka. U engleskom jeziku reč drug istovremeno se koristi za psihoaktivne supstance, ali i za označavanje lekova u celini. U srpsko-hrvatskom, kao i u većini drugih jezika, ovi pojmovi su razdvojeni - la drogue, le médicament; la droga, il farmaco; das Rauschgift, das Arzneimittel; одурманивајуши бешества, лекарства. Engleski jezik poznaje, naravno, brojne druge termine za lekove - medicine, medicament, remedy - ali je, ipak, u najširoj upotrebi izraz drug. Neki, iz ovog izvedeni pojmovi, prelazeći u druge jezike menjali su ili proširivali osnovna značenja. To je u našoj sredini slučaj sa pojmovima: dragstor - prodavnica sa produženim radnim vremenom, i drogerija - prodavnica kozmetičkih sredstava (parfimerija). Obe reči potiču od preuzetog pojma drugstore koji se u izvornom (američkom) značenju koristi kao naziv za onaj deo prodavnice u kome se nalaze lekovi. To su, ujedno, radnje koje imaju znatno duže radno vreme a prodaju osim lekova i kozmetiku, hranu, kao i razne potrepštine za domaćinstva. Jugoslovensko zakonodavstvo je pojmovnu i terminološku zbrku dodatno uvećalo nazivajući sve psihoaktivne supstance koje se podvrgavaju kontroli - opojnim drogama.

podjarmljivanju volje, surovom uništavanju postojanosti i čvrstine karaktera, pogubno štetnom delovanju na zdravlje i ugrožavanju socijalne dobrobiti čoveka. Neizbežan zaključak koji sledi iz ove linije popularnog mišljenja svodi se na tvrdnju da ne samo što nema besplatnih zadovoljstava, već je cena koju droge iziskuju - previsoka! Puritanska etika, sa naglašavanjem uzdržavanja, odricanja, smernosti i posvećenosti samopregornom radu, na ovom je polju izvojevala presudnu bitku i utrla put retorici zla koja obeležava dvadeseti vek. Ideja po kojoj se drogama pripisuje posedovanje tajanstvene moći predstavlja ne samo opravdanje za primenu represivnih mera kontrole od strane ovlašćenih autoriteta, već, kako ubedljivo pokazuje T. Szasz, udaljava pojedinca od "drame izazova i iskušenja, svodeći njegov život na ispraznu i beznačajnu avanturu".⁹

U kolokvijalnoj upotrebi pojam drogiranje (drogirati se, biti drogirani) ima izvedena značenja koja su se proširila na brojne oblasti života. Drogiranje kao pojam, ovde nije više isključivo vezano za upotrebu droga, već se koristi u kontekstu označavanja prisilnih radnji. Za sve ono čemu pojedinac ne može da odoli kaže se da ga drogira - drogira se hranom, novcem, radom, televizijom, putovanjima, seksom, vlašću, nacijom, moćnim društvenim položajem itd. A kada je čovek drogirani, podrazumeva se da ne može biti u potpunosti svestan i pri sebi. Drogiran je, dakle, onaj ko sebi dozvoljava da podlegne bilo čemu što ometa sposobnost rasuđivanja ili delovanja po vlastitoj volji. Drogiranost se kao stanje poistovećuje sa mentalnim poremećajem koji može biti trenutni ili privremen, a može prerasti i u trajnu bolest. Stav da je dovesti sebe u stanje s-uma-sišavšeg retko kada puka slučajnost, veoma se često sreće. Štaviše, smatra se da je to čvrst pokazatelj ili simptom nekog mnogo dubljeg poremećaja. Zato ne čudi da se prema drogiranošću uspostavlja značajna socijalna distanca koja se lako pretvara od ogovaranja u izbegavanje, udaljavanje i izopštavanje iz zajednice.¹⁰ Pojam drogiranošću, upotrebljen kao etiketa, za sobom,

⁹ Up. Szasz (1974) *Ceremonial Chemistry*, str. 154-181. Skoro dvadeset godina kasnije iznova preispitujući politiku kontrole droga Szasz upotpunjuje svoje radikalno individualističke stavove tezom o "gubitku prava na vlastito telo". Up. Szasz (1992) *Our Right to Drugs: The Case for a Free Market*, str. 4-13.

¹⁰ Socijalna distanca prema drogiranju i narkomanima u našoj sredini izrazito je velika. Istraživanje stavova prema duševnim bolesnicima, narkomanima i alkoholičarima, sprovedeno sredinom 80-ih godina u Beogradu, pokazalo je, na primer, da o narkomanima postoji najnegativnija stereotipna slika ("narkomani su ljudi koji deluju zapušteno, fizički ili psihički bolesno, žive povučeno, sklone su kriminalu i prestupništvu, potišteni su, agresivni, nervozni i naginju nemoralu", str. 129-130), a da se kao uzroci narkomanije najčešće izdvajaju negativne crte ličnosti, slabost i nezrelost koje su upotpunjene negativnim uticajem okoline. Up. Popović, Opalić, Kuzmanović, Đukanović & Marković (1988) *Mi i oni drugačiji: Istraživanje stavova prema duševnim bolesnicima, narkomanima i alkoholičarima*; posebno tekstove: Opalić "Slika o narkomanima", str. 51-59, i "Stavovi o štetnosti pojedinih psihijatrijskih bolesti po društvo i pojedinca", str. 89-102; Popović "Uzroci narkomanije", str. 76-80, i "Pokušaj analize dobijenih stereotipa, sa posebnim osvrtom na duševne bolesti", str. 127-130. U istraživanju o društvenom karakteru i promenama u svetlu nacionalnih sukoba, sprovedenom krajem 1993. god. u vreme buktanja rata na prostorima bivše

po pravilu, povlači ozbiljne posledice primene mera društvenog reagovanja i često služi kao opravdanje za široku represiju.

U jeziku ulice situacija je nešto jednostavnija. Izraz "doup" se u slengu vezuje isključivo za zabranjene droge. Alkohol, duvan i ostale dozvoljene ili kulturno strukturisane droge imaju brojne osobene nazive.¹¹ Među zavisnicima se, pak, izraz "doup" ili "dop" često ograničava samo na tzv. jake droge - heroin, morfijum ili druge narkotike, čiju upotrebu prate teške apstinencijalne krize. Pored toga, izraz "doup" je uspeo da prodre i u širu kolokvijalnu upotrebu, pretrpevši proširenja značenja, što je inače česta prateća pojava popularizacije slenga. Pretvorivši se u sinonim za reč droga, izraz "doup" u potpunosti proživljava sudbinu starijeg pojma i koristi se u raznim već pominjanim značenjima. Izašavši iz zatvorenog slenga prikrivene zajednice sveta droge, ovaj izraz je široko preuzet u rečniku potkultura mladih. "Biti na doupu", "trošiti doup", "raditi doup" postali su izrazi koji se ne vezuju više isključivo za psihoaktivne supstance, a pogotovo ne samo za ilegalne droge. U potkulturnom rečniku ovim se izrazima obuhvata čitav splet aktivnosti, radnji i događaja. "Biti na doupu" označava, na primer, stanje pojačane energije (čak i kada do njega dolazi potpuno spontano mimo bilo kakvih spoljnih uticaja ili psihoaktivnih supstanci), ubrzano kretanje, veselo raspoloženje, alkoholno pijanstvo, lečenje od prehlade ili neke druge lakše bolesti, itd.

Zanimljiv je slučaj široko rasprostranjenog izraza "doping" koji je izveden iz pomenutog žargonskog izraza. Doping je reč koja označava sva sredstva koja koriste sportisti da bi povećali svoje performanse i postigli bolje rezultate. Nagla komercijalizacija i visoka profitabilnost vrhunskog sporta podrazumevaju permanentno postizanje rekordnih rezultata. Vrhunski sportisti su dovedeni u nezahvalnu poziciju u kojoj se od njih očekuje stalno pomeranje granica ljudskih mogućnosti. Prirodna obdarenost, dugogodišnji uporan, strpljiv i marljiv trening, velika lična odricanja i stroga samodisciplina ponekad nisu dovoljni za ispunjenje tih velikih očekivanja. Ako se pri tome ima u vidu da poistovećivanje sa rezultatima vrhunskih sportista predstavlja dozvoljen i čak poželjan kanal za ispoljavanje nacionalne samoljubivosti, te da se sportisti uzdižu u rang nacionalnih heroja, jasno je da su oni kao pojedinci izloženi izuzetno velikom pritisku. Sve to dovodi pojedine

SFRJ, utvrđeno je da se na skali učestalosti odbacivanja narkomani nalaze na visokom trećem mestu (procenat odbacivanja 66,8). Up. Vasović (1995) "Osnovne karakteristike grupnih identifikacija u populaciji", str. 171-224, u: Golubović, Kuzmanović & Vasović (1995) *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Kada se ima u vidu da su na skali učestalosti odbacivanja ispred narkomana samo fašisti, koji zauzimaju prvo, i HIV-pozitivni, koji zauzimaju drugo mesto, ovaj rezultat dobija posebno značenje (up. str. 196-197). Treba imati u vidu i da među HIV-pozitivnima preovlađuju narkomani, što je široko poznato u populaciji, tako da se narkomani na skali socijalne distance, u suštini, nalaze na drugom mestu, odmah iza fašista.

¹¹ Oko alkohola, na primer, uobličen je čitav zasebni žargonski rečnik - "buz", "cirka", "čepi", "tura", "runda", itd.

sportisti do one granice nakon koje prestaju da biraju sredstva kako bi održali optimalnu pripremljenost i ostali u takmičenju, te da pribegavaju korišćenju dopinga (nedozvoljenih stimulativnih supstanci). Na svim velikim sportskim nadmetanjima (olimpijskim igrama, svetskim prvenstvima, mitinzima) uvedene su, zbog toga, obavezne antidoping kontrole.

Doping se kao pojam u kolokvijalnoj upotrebi ne odnosi na droge koje koriste zavisnici, pa zato i nema posebno izrazitu negativnu konotaciju. U javnom govoru i popularnoj imaginaciji u potpunosti su razdvojeni pojmovi koristiti doping sredstva ili dopingovati se, od pojmova drogirati se ili biti drogiran, iako se radi o suštinski istom obrascu ponašanja, odnosno istovetnoj društvenoj pojavi. Štaviše, sportisti se smatraju za pravi antipod potrošačima droga, pa se čak često ističu u različitim programima prevencije kao pozitivan primer zdravog načina života. Najveći broj doping sredstava koje koriste sportisti, međutim, ne samo da su zabranjena, nego su svrstana u međunarodne konvencije o kontroli droga. Ovo pogrešno laičko razdvajanje posebno štetne posledice iskazuje na primeru anaboličkih steroida, sredstava za povećavanje mišićne mase, koja su tokom poslednje decenije ušla u široku upotrebu. Propagiranje zdravog načina života, praćeno podsticanjem fizičke rekreacije u teretanama, i novi kult mišićavog tela (ženskog podjednako kao i muškog), stvorili su atmosferu u kojoj se blakonaklono gleda na upotrebu različitih preparata na bazi steroida. Nedovoljno je, međutim, poznato da upotreba anaboličkih steroida nosi brojne zdravstvene rizike i može dovesti do gubitka kose, opadanja seksualne potencije, steriliteta, poremaćaja rada žlezda sa unutrašnjim lučenjem, itd. S druge strane, nisu isključene ni apstinencijalne krize koje se mogu pojaviti prilikom naglog prekida uzimanja ovih preparata, tako da upotreba steroida u potpunosti odgovara upotrebi bilo koje zabranjene droge i, samim tim, nosi istovetne rizike (up. NIDA, 1993 *Anabolic Steroids: A Threat to Body and Mind*).

Javni govor o drogama, bez obzira da li je medijski, kolokvijalni ili jezik ulice, podjednako je opterećen značenjskom i vrednosnom zbrkom. Zbog problema pojmovnih određenja i razgraničenja unutar rečnika droga, dekonstrukcioni pristup neizbežno mora krenuti drugim prevcem. Droga predstavlja, kao što se vidi, prezasićenu zamisao, dok je sam pojam ujedno i plastičan primer velike zbrke koja vlada u ovoj oblasti. Farmakološki, na primer, za drogu se smatra bilo koja supstanca koja dovodi do hemijskih promena u funkcijama ili strukturama živih organizama. Broj tih supstanci, međutim, praktično je neograničen jer obuhvata širok spektar materija koje su čoveku neophodne ili je svakodnevno izložen njihovom dejstvu, počev od hrane, bezalkoholnih pića, vitamina, pa do dezodoransa, insekticida, zagađivača vazduha i vode, itd. Situacija nije mnogo bolja ni sa medicinskom odrednicom. Tu se za lekove smatraju sve supstance koje su proizvedene radi tretmana i prevencije bolesti, ublažavanja bolova, ili bilo kakvih drugih zdravstvenih tegoba. Iz ovakvog određenja ne mogu se ni na koji način izuzeti droge podvedene pod međunarodnu kontrolu. To što je određeni broj droga

imao u nekom periodu vlastite istorije i stanovitu upotrebu u medicini, drugim rečima bio je smatran za lek, ni malo ne olakšava problem pojmovnog razgraničenja. Iz medicinskog ugla posmatrano, prema tome, nije moguće razdvojiti droge od lekova. Da bi se makar nekakva jasnoće unela u ovaj pojmovni aparat, pribegava se terminološkom razdvajanju lekova i droga, kojima se dodaje epitet psihoaktivne, jer je njihova primarna, naravno ne i jedina, oblast delovanja vezana za psihičku strukturu čoveka (up. Stephens, 1987 str. 9-21).

Enciklopedijske odrednice droga odlikuje izuzetno velika širina. Tu se kao droge označavaju "sirovi ili napola prerađani produkti biljnog, životinjskog ili mineralnog porekla, koji se primenjuju u farmaceutske, medicinske i tehničke svrhe".¹² S druge strane, pokušaj Svetske zdravstvene organizacije da uobličí jedan set opštih odrednica, te da uvede red u postojeću terminološku zbrku, doveo je do definicije po kojoj je droga "bilo koja materija koja uneta u živi organizam može dovesti do izmene jedne ili više njegovih funkcija".¹³ Sveobuhvatnost je nesumnjiva odlika ove i njoj sličnih odrednica. Ali, upravo ta širina predstavlja i njihovu ključnu slabost. Da bi droge bile podvrgnute društvenoj kontroli, recimo putem međunarodnih sporazuma ili kroz nacionalna zakonodavstva, neophodno je identifikovati ih i precizno pobrojati. Broj materija koje dovode do promena neke od funkcija u živom organizmu, kao što je naznačeno, tako je veliki, da bi njihovo svrstavanje u kategoriju droga obesmisliło bilo kakvu ozbiljnu meru kontrole. Dalje, brojne su i one psihoaktivne supstance - alkohol, duvan kafa, čaj, aspirin - koje uprkos jasno uočenoj štetnosti od njihove česte upotrebe, ipak imaju obezbeđeno mesto kulturno strukturisanih činjenica, što za posledicu ima sasvim drugačiju vrstu njihove kontrole.

Sužavanje obima pojma i redukovanje značenja kreće se pretežno u pravcu svodenja droga na sintetičke supstance koje, bez obzira na svoje poreklo, deluju neposredno na mozak ili centralni nervni sistem i poseduju svojstvo razvijanja navike. To bi, dakle, bile one supstance koje dovode do promena raspoloženja, opažanja, svesti ili nekih vitalnih telesnih funkcija, a potencijalno mogu dovesti do zloupotrebe što za korisnika ima štetne posledice. U tom svetlu je početkom sedamdesetih godina jedna grupa eksperata imenovana od strane Predsednika SAD (poznata kao "Shaferova komisija") ponudila jednu ovako suženu odrednicu označavajući kao droge "supstance koje mogu izmeniti mentalne funkcije i dovesti do promena u ponašanju individua, prouzrokujući funkcionalne ili patološke

¹² Up. *Opća enciklopedija* (1978) tom II, str. 402. Identičnu odrednicu sadrži i *Medicinska enciklopedija*.

¹³ Up. WHO (1973) *Tehnickal Reports Series*, No. 516. Ova odrednica je u velikoj meri oslonjena na farmakološku definiciju po kojoj je droga "svaka supstanca, osim hrane, koja po svojoj hemijskoj ili fizičkoj prirodi dovodi do promena u strukturi ili funkcijama živog organizma", up. Oakley (1978) *Drugs, Society and Human Behavior*, str. 94.

promene u centralnom nervnom sistemu" (up. National *Commission on Marihuana and Drug Abuse*, 1973 str. 49). Slična, mada nešto detaljnija, odrednica je prihvaćena i ugrađena u Konvenciju iz 1971. godine, gde se drogama smatraju "bilo prirodne ili sintetičke psihotropne supstance, koje mogu izazvati: 1) stanje zavisnosti; 2) stimulaciju ili depresiju centralnog nervnog sistema koja dovodi do halucinacija ili poremećaja motornih funkcija ili rasuđivanja, ili ponašanja, ili percepcije, ili raspoloženja, ili 3) zloupotrebu i negativne posledice - zdravstvene i društvene probleme" (*Zakon o ratifikaciji Konvencije o psihotropnim supstancama*, 1973 Službeni list SFRJ, br.40, str. 1194-1195).

Jugoslovensko krivično zakonodavstvo koristi sličnu odrednicu, pa kao "opojne droge" označava "supstance prirodnog ili sintetskog porekla čijom se upotrebom mogu stvoriti stanja zavisnosti koja mogu da izazovu oštećenja zdravlja ili da na drugi način ugroze ljudski integritet u fizičkom, psihičkom ili socijalnom smislu. Pod opojnim drogama podrazumevaju se i psihotropne supstance" (*Krivični zakon SR Jugoslavije*, komentar uz član 245). Budući da naš zakonodavac koristi sintagmu "opojne droge" nužno je posvetiti joj malo pažnje. Uvođenje prideva opojne uz imenicu droge, na žalost, ne doprinosi pojašnjenju, već samo dodatno povećava pojmovnu zbrku i predstavlja materijalno iskrivljavanje činjenica. Opojna svojstva, naime, pretežno poseduju droge opijatskog tipa - narkotici, tako da nema opravdanja i sve druge nazivati opojnim (na primer: kokain, amfetamine i druge stimulativne droge; ili LSD i ostale psihodelične droge). Razloge postojanja ove pojmovne nelogičnosti treba tražiti u istorijskom nasleđu. Naime, tokom viševjekovne turske vladavine na Balkanskom poluostrvu široko je bilo rasprostranjeno uzgajanje opijumskog maka i pušenje opijuma među stanovništvom islamske veroispovesti. Deo hrišćanskog stanovništva u Makedoniji i južnoj Srbiji prihvatio je običaj konzumiranja opijuma. Pojam droga je, zbog toga, prvobitno vezivan samo za opijum i njegove derivate, što je zakonodavca navelo da u prvom celovitom regulisanju ove materije upotrebi upravo izraz opojne droge.¹⁴ Tradicionalni oblici upotrebe opijuma na našem prostoru do danas su se u potpunosti izgubili, pa nema pravih razloga ni za zadržavanje jezičkih anahronizama u inače krajnje preciznom jeziku zakona.

¹⁴ Prvi *Zakon o opojnim drogama* potpisao je i proglasio Kralj Jugoslavije Aleksandar I 30. novembra 1931. Zakon je obnarodovan u Službenim novinama od 5. 12. 1931. br. 285-XCIII, a stupio je na snagu 1. januara 1932. godine. Zanimljivo je da su svi dotadašnji propisi koristili izraz "narkotičke droge" - *Zakon o kontroli i prometu narkotičnih droga i otrova*, stupio na snagu 18. novembra 1929. godine; *Pravilnik o kontroli i prometu narkotičnih droga i otrova*, od 10. maja 1930. Šire o prvim zakonodavnim rešenjima vid. u zanimljivoj i podsticajnoj studiji Obradović, 1932 *Pitanje opijuma*, str. 77 i u Prilozima XXXI-XLI.

Već ovih nekoliko odrednica plastično ilustruju postojeću zbrku u obuhvatu pojma droga. Dok jedna grupa odrednica pati od prevelike širine, slabost drugih se ogleda u sužavanju na izmene pojedinih funkcija u organizmu ili na ograničavanje delovanja na centralni nervni sistem. Neodgovarajuće su i one odrednice koje sadrže supstancijalne elemente, gde se u nominalističke unose elementi realnih odrednica. Najveći problemi se pojavljuju kod odrednica koje u sebi sadrže neke potpuno opskurne, vrednosno obojene pojmove, poput pojma "ugrožavanje ljudskog integriteta" koji se sreće u jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu. Definicija SZO, uprkos širini, deluje relativno upotrebljivo, iako joj je glavna slabost nemogućnost razlikovanja droga i lekova. Najznačajnija posledica ove slabosti ogleda se u otvaranju širokog prostora za proizvoljno proglašavanje pojedinih lekove za droge, ili za još sumnjivije vrednosno razgraničavanje pojmova upotreba i zloupotreba. Teškoće u razgraničavanju droga i lekova slabost su gotovo svih postojećih odrednica. Druga opšta slabost se ogleda u teškoćama razdvajanja ilegalnih od legalnih droga - kafe, čaja, alkohola i duvana. Kakva god da je odrednica, naime, ona obuhvata i ove kulturno strukturisane droge, tako da zabrana drugih droga deluje potpuno arbitrarno. Zbog toga nije ni malo slučajno da se postojeći sistemi kontrole droga najčešće i brane vannaučnim argumentima.

I na kraju, posebno veliki problem za precizno pojmovno određenje droga predstavlja grupa industrijskih proizvoda koji se nazivaju inhalanti (volatilni solvensi). Po svojim hemijskim strukturama potpuno raznorodni, ovi proizvodi kao jedinu zajedničku osobinu imaju laku isparljivost na sobnoj temperaturi vazduha, što ih čini veoma pogodnim za udisanje. Tu spadaju lepkovi, industrijski rastvarači, boje, lakovi, sredstva za čišćenje, dezodoransi, insekticidi, benzin, eter, hloroform, aceton, itd. Iako su ove materije u potpunosti različite od lekova i psihoaktivnih droga, njihova upotreba stvara euforične efekte i prilično je široko rasprostranjena. Udisanje isparljivih proizvoda nije nova pojava i danas se susreće širom planete. Inhalanti poseduju značajan potencijal za stvaranje zavisnosti, dok dugotrajna upotreba može prouzrokovati ozbiljna oštećenja jetre, bubrega, kore velikog mozga, pluća i disajnih organa.¹⁵ Najveći broj ovih proizvoda se nalazi u slobodnoj prodaji na tržištu, lako su dostupni i veoma jeftini, pa zato ne iznenađuje činjenica da je zloupotreba inhalanata naročito rasprostranjena među decom i adolescentima. Teškoće oko svrstavanja inhalanata u okvir pojmovnog određenja droga na neposredan se način odražavaju na mere kontrole. Teško je, naime, uspostaviti odgovarajući režim putem koga bi efikasno bila sprečena njihova zloupotreba. Široka dostupnost inhalanata i nemogućnost njihovog nedvosmislenog svrstavanja

¹⁵ Up. Despotović & Ignjatović (1980) *Zavisnost od droga i lekova - narkomanije*, str. 99-100; Groves (1996) *Sniffing and Huffing: A Comprehensive Guide for the Prevention and Treatment of Childrens' Inhalant Abuse*, str. 33-62; NIDA (1995) *Epidemiology of Inhalant Abuse: An International Perspective*.

pod pojam droge stvaraju, takođe, ozbiljne probleme u prevenciji i obrazovanju za život bez droga.

Teškoće pojmovnog razgraničenja i preciznih određenja u rečniku droga, prisutne u zakonskim ili enciklopedijskim odrednicama, lako su vidljive i u radovima teoretičara i istraživača upotrebe droga. Nezadovoljstvo postojećim odrednicama nagnalo je mnoge od njih da se upuste u iscrpljujuće pojmovno-teorijske rasprave, ili da pribegnu krajnje nezahvalnom poslu konstruisanja novih odrednica.¹⁶ Rezultati takvih rasprava nisu na žalost, uprkos ispoljenoj šarolikosti teorijskih ishodišta, doveli do nekih spektakularnih epistemoloških pomaka, dok same rasprave ponekad poprimaju krajnje sholastička obeležja. Zbog toga su pojmovno-teorijska sažimanja, kojima pribegavaju pisci udžbenika, priručnika za praktično delovanje ili preglednih radova, često znatno plodotvornija od ovakvih širokih rasprava nepotrebno opterećenih suvišnim detaljisanjem (up. Stark, 1975 str. 85-88; Zastrow & Bowker, 1984 str. 114-116).¹⁷ Ipak, naznačeni problemi pojmovnih razgraničenja i ovde su prisutni - nemogućnost principijelnog razdvajanja zakonski dozvoljenih od nedozvoljenih droga, poistovećivanje droga i lekova, svođenje droga samo na jednu vrstu psihoaktivnih supstanci, mešanje elemenata realnih odrednica u nominalističke, i sl.¹⁸

U domaćoj literaturi pitanjima pojmovno-teorijskih određenja i razgraničenja veoma je retko posvećivana odgovarajuća pažnja. U najvećem broju slučajeva naši autori su olako, nekritički, pa i nasumice preuzimali odrednice koje su pronalazili u literaturi, što naravno ne mora a priori biti loše. Ali, korišćena literatura nije, na žalost, uvek bila najsrećnije odabrana, pa su zato takve odrednice ključnih pojmova

¹⁶ Ovo je gotovo opšta odlika evropske literature o drogama iz ranih sedamdesetih godina. Suočeni sa naglim narastanjem problema brojni stručnjaci iz zapadno evropskih država nastojali su da pruže osnovne informacije o drogama i različitim dimenzijama njihove upotrebe. Kvalitet radova iz tog perioda nije ujednačen, ali ima dosta savesno pisanih dela. Up. Bean (1974) *The Social Control of Drugs*, str. 1-13; Fiume & Del Monaco (1974) *Le intossicazioni croniche voluttuarie*, str. 7-37; Ginsberg (1970) *What are Drugs?*, str. 13-18; Laurie (1967) *Drugs: Medical, Psychological and Social Facts*, str. 11-16; Olievenstein (1970) *La drogue: drogues et toxicoomanes*, str. 15-22; Pélacier & Thuillier (1972) *La drogue*, str. 7-13; Young (1971) *The Drugtakers*, str. 5-24.

¹⁷ Pažnju privlači činjenica da su autori veoma dobre i celovite *The Encyclopedia of Drug Abuse*, O'Brien & Cohen (1984), izbegli da daju bilo kakvu posebnu odrednicu pojma droga.

¹⁸ Kao zgodan primer može se navesti odrednica iz visoko tiražne knjige gde se kao droga označava "bilo koja hemijska supstanca koja dovodi do promene raspoloženja, percepcije ili svesti, a kada se pogrešno upotrebljava prouzrokuje ozbiljne štete društvu" (up. Laurie (1967) *Drugs: Medical, Psychological and Social Facts*, str. 11). U nastavku autor izričito naglašava da iz daljeg izlaganja izostavlja alkohol jer je "naše društvo samo po sebi zavisno od njega". A za prohibiciju alkohola, čime bi njegov zakonski status bio izjednačen sa drugim drogama, tvrdi da je pokazala da "sprovođenje zakonske apstinencije nanosi društvu veće štete nego legalno prisustvo alkohola" (str. 11).

unosile znatno više konfuzije nego što su doprinosile razjašnjenju nedoumica.¹⁹ Pojedini autori su se upuštali u pojmovne konstrukcije koje, po pravilu, ne krasi promišljenost, već odišu površnošću, proizvoljnošću ili predstavljaju rogovatne literarne kalambure.²⁰ Upravo zbog toga treba posebno istaći studiju V. Kuševića u kojoj su pomenuta pitanja valjano i iscrpno razmatrana. Svojom utemeljenošću, svestranim poznavanjem tematike i visokim analitičkim kvalitetima ova knjiga daleko odskače od drugih dela domaćih pisaca. Kušević je oslanjajući se na dobar izbor iz obimne svetske literature razložio ključne dileme pojmovnih određenja i predložio jednu solidnu i relativno prihvatljivu definiciju: "Droge, odnosno psihoaktivne droge, su supstance ili materije: a) koje imaju psihoaktivni efekt, te prouzrokuju smanjenje osjeta boli, pospanost ili budnost, ili halucinacije ili smetnje u motornim funkcijama, mišljenju, ponašanju, zapažanju ili raspoloženju; b) imaju svojstvo da, pri produženom uzimanju, mogu stvoriti stanja ovisnosti, pa stoga mogu stvarati c) zdravstvene, i d) socijalne probleme" (up. Kušević, 1987 *Zloupotreba droga*, str. 34).

2. 2. Vrste droga

Razvrstavanje i grupisanje droga jednako je značajno kao i njihovo jasno i precizno određenje i razgraničenje sa sličnim materijama. Problemi koji se pojavljuju oko pojmovnog određenja droga, u svakom slučaju, neposredno se odražavaju na svrstavanje pojedinih materija pod okvir postavljenog obima pojma, kao i na njihovo međusobno grupisanje. Sagledavanje upotrebe droga u totalitetu njenog ispoljavanja kao društvene i individualne pojave, kao i kritičko preispitivanje uspostavljenog sistema kontrole droga, ne može zbog toga zaobići ovo važno pitanje. Droge se mogu klasifikovati na veoma različite načine: po svom poreklu, mogućnostima upotrebe u medicini, dostupnosti, legalnom statusu, hemijskoj strukturi, biohemijskim i fiziološkim efektima, vrsti uticaja na ponašanje ljudi, načinu upotrebe, itd. Uprkos brojnim pokušajima, nijedan do sada predloženi način

¹⁹ Up. Antonijević & dr. (1971) *Narkomanije mladih*, str. 17-24; Bukelić (1988) *Droga mit ili bolest*, str. 29-37; Despotović & Ignjatović (1980) *Zavisnost od droga i lekova - narkomanije*, str. 14-18; Hudolin (1982) *Istina o drogama*, str. 22-27; Jović (1980) *Bela kuga - zamke narkomanije*, str. 5-29; Milčinski, Tomori & Hočevar (1983) *Droge v svetu in pri nas*, str. 11-12; Petrović (1983) *Droga i ljudsko ponašanje*, str. 61-62; Savić (1987) *Droge i mladi*, str. 27-29.

²⁰ Tipičan primer su radovi J. Bukelića koje mnogo više odlikuju autorova literarna nastojanja, nego analitičnost izlaganja, utemeljenost zaključaka ili kvalitet odabrane literature. Up. Bukelić (1972) *Toksikomanije: alkohol, duvan, droge*, str. 147-157. I posle četvrt veka, ovaj autor ne pokazuje ni najmanji pomak u stručno-naučnom pogledu, pa u knjizi senzacionalističkog naslova, ponavlja iste proizvoljne, vrednosno obojene i literarno zaodnute stavove, poput maksime da je "droga, zapravo, hemijski 'ruski rulet'"; ili da su narkomani "u traganju za drogama kao 'ključevima raja' nastavili apokaliptičke letove krugovima pakla". Up. Bukelić (1995) *Droga u školskoj klupi*, str.7-20.

klasifikacije nije, međutim, uspeo da izbori neprikosnoveni status i obezbedi potpunu saglasnost.

Štaviše, društvene grupe zainteresovane za problematiku droga - lekari, farmakolozi, hemičari, pravnici, psiholozi, sociolozi, kao i korisnici - imaju svaka svoje načine razvrstavanja i grupisanja droga. Zbog toga, neka droga može biti smeštena u potpuno različite kategorije. Amfetamin, na primer, za lekare spada među dijetetske preparate pogodne za smanjivanje apetita; farmakolozi ga razvrstavaju kao phenylethylamin budući da je sačinjen od fenilskog prstena sa etilskom grupom i dodatom amino kiselinom; dok hemičari o njemu govore kao o (+)-2-amino-1-phenylpropane. Pravnici na amfetamin gledaju kao na psihotropnu supstancu koja je po Konvenciji iz 1971. godine svrstana u II kategoriju, tj. među supstance čija zloupotreba predstavlja veliku opasnost za zdravlje, dok u medicini imaju malu ili osrednju upotrebu. Za psihologe amfetamin predstavlja snažno stimulatívno sredstvo koje dovodi do pojačanja motoričkih sposobnosti, povećanja fizičke izdržljivosti, koncentracije i budnosti. Sociolozi amfetamin posmatraju kao profitabilan proizvod farmaceutske industrije koji je uprkos zakonskoj zabrani široko prisutan na ilegalnom tržištu droga, a posebnu popularnost uživa među pripadnicima srednje klase, studentima i sportistima. Korisnici ga, pak, svrstavaju među "muške droge" (najpoznatiji sleng naziv amfetamina je "Man"), "spidove" ili "apere".

Međunarodne konvencije na kojima se temelji globalni sistem kontrole droga i zakonodavna rešenja, bez obzira da li se oslanjaju na ove konvencije ili ne, barataju određenim klasifikacijama droga. Prema svakoj od kategorija uspostavljenoj u tim rešenjima primenjuju se posebni režimi za koje se tvrdi da su primereni upravo takvom načinu razvrstavanja droga. U našem zakonodavstvu, na primer, droge su podeljene na: opojne droge i psihotropne supstance. Kao opojne droge smatraju se supstance obuhvaćene *Jedinstvenom konvencijom o opojnim drogama* iz 1961. godine (dopunjena *Protokolom* iz 1972.), dok se pod psihotropnim supstancama smatraju oni preparati koji su obuhvaćeni *Konvencijom o psihotropnim supstancama* iz 1971. godine. Obe kategorije droga dalje su razvrstane u četiri grupe. U I grupi se nalaze droge koje poseduju visok potencijal za razvijanje zavisnosti, pa su zato označene kao posebno opasne i ne koriste se u medicini. U II grupi su droge koje uprkos potencijalu za razvoj zavisnosti imaju određenu upotrebu u medicini. U III grupi su preparati nekih od droga svrstanih i I grupu, čija proizvodnja nije zabranjena jer se koriste za lečenje određenih bolesti. U IV grupi se nalaze neke supstance koje su posebno podesne za zloupotrebu, a nemaju terapijskih prednosti pred ostalim supstancama (up. *Zakon o opojnim drogama*, 1964 str. 349-354; *Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga*, 1973 str.1215-1224).

Podela na opojne droge i psihotropne supstance prati i poklapa se u određenoj meri sa razvrstavanjem droga po kriteriju poreklu. Jedinstvenom konvencijom iz

1961. obuhvaćene su prirodne droge i njihovi preparati, dok su *Konvencijom o psihotropnim supstancama* iz 1971. pod međunarodni sistem kontrole podvedene sintetičke droge, tj. preparati otkriveni laboratorijskim putem koji su prevashodno bili namenjeni upotrebi u medicini. Prirodne droge - opijumski mak, duvan, koka, indijska konoplja, čaj, pojedine gljive sa psihoaktivnim supstancama, kaktusi, mandragora, datura, kao i alkohol dobijen fermentacijom plodova raznih biljaka - široko su poznate čovečanstvu od praiskonskih vremena i, može se reći, stalan su pratilac ljudskog društva pa su tako i uklopljene u različite društveno-kulturne matrice. Neke od ovih droga se upotrebljavaju u sirovom obliku, dok se od drugih dehidracijom (sušenjem) spravljaju preparati koji imaju pojačano dejstvo. Razvojem farmakoloških i bio-hemijskih istraživanja izdvojene su aktivne supstance iz poznatih prirodnih droga. Na toj osnovi razvijene su brojne nove droge - morfijum, heroin, kodein, kokain, tetrahidrokanabiol, psilocibin, itd. Od 1803. godine, kada je nemački farmakolog F. Sertürner uspeo da izoluje prvi alkaloid iz makove/opijumske čaure i nazvao ga po grčkom bogu koji vlada snovima morfijum, do danas otkriveno je nekoliko stotina aktivnih supstanci iz psihoaktivnih biljaka (šire o razvoju farmakologije up. Stanojević, 1953 *Istorija medicine*, str. 797-802).

Sintetičke droge su proizvod modernog doba i, ujedno, jedan od dominantnih kulturnih simbola industrijskog društva. Težnja za obezbeđivanjem nesmetanog funkcionisanja podele rada, kao i potreba za zdravom i disciplinovanom radnom snagom pružili su snažan podsticaj razvoju farmakologije. Tokom poslednjih sto godina eksplozivni napredak farmakologije rezultirao je čitavim nizom lekova koji su uneli pravu revoluciju u lečenje različitih bolesti. Otkriće vakcina je, na primer, omogućilo opštu prevenciju, uspešno suzbijanje i iskorenjivanje brojnih bolesti koje su u prethodnim vekovima kosile ljudski rod. Antibiotici su rizike od bakterijskih oboljenja sveli na minimum, dok su trankilizeri u lečenje mentalnih poremećaja uneli potpuno novu dimenziju. Farmakologija je razvijajući lekove (i sintetičke droge) zaslužna ne samo za kvalitativnu promenu u tretiranju zdravlja, već i za pojavu neograničenog poverenja u moć savremene medicine (up. Laplantine, 1986 *Anthropologie de la maladie*, str. 256-263; Oakley, 1978 *Drugs, Society and Human Behavior*, str. 3-5; i posebno briljantnu knjigu: Turner, 1987 *Medical Power and Social Knowledge*, str. 212-226). Jednu grupu sintetičkih droga sačinjavaju supstance otkrivene istraživanjem svojstava i sastojaka prirodnih droga uz dodavanje novih agenasa. Tako je, na primer, iz ražene glavice izdvojena ergotska kiselina poslužila kao osnova za dobijanje čitavog niza lekova i droga, među kojima je LSD svakako najpoznatiji. Drugu grupu sintetičkih droga čine artificijelno dobijene supstance nastale spajanjem različitih komponenti, koje su namenjene prevashodno ilegalnom tržištu droga, tzv. "dizajnirane" droge za koje eksperti UN-a predviđaju da će uz amfetamine biti najrasprostranjenije psihoaktivne supstance koje se široko zloupotrebljavaju u XXI veku (up. UN ODCCP, *Global Illicit Drug Trends 2000* str.177-196; i UN ODCCP, *World Drug Report 2000* str. 85- 116) .

Razvrstavanje droga po poreklu, sa stanovišta društvene kontrole, ima svakako određeni značaj, jer izdvaja biljke nad čijim uzgajanjem i preradom se uspostavlja posebna vrsta nadzora. S druge strane, farmaceutskoj industriji se stavljaju ograničenja po pitanju proizvodnje i puštanja u promet sintetičkih droga podvedenih pod režim međunarodne kontrole. Ali ovakvo grupisanje droga nameće potrebu taksativnog nabiranja i njihovog dodatnog razvrstavanja na osnovi vrste i režima nadzora koji se primenjuje. Zbog toga se u diskursu o kontroli droga pribegava dodatnim klasifikacijama kojima kao kriterij služe najšire shvaćeni efekti droga. Najpoznatija takva klasifikacija, koja je prevashodno obuhvatala prirodne droge, svakako je ona koju je predložio 1927. godine Louis Lewin, nemački farmakolog i pionir u istraživanju učinaka halucinogena (up. Lewin, 1964 *Phantastica - Narcotic nad Stimulating Drugs: Their Use and Abuse*, str. 8-14). On je droge podelio u pet grupa: *euforici* - droge koje dovode do promena percepcije i utiču na emocije i afektivna stanja stvarajući osećaj velike prijatnosti - gde je svrstao opijum sa derivatima (morfijum, heroin, kodein, eukodal, dionin, hlorodin) i kokain; *fantastici* - droge koje dovode do halucinacija, iluzija i vizija, a mogu prouzrokovati nesvesticu ili izmene u funkcijama mozga - gde je svrstao pejotl, meskalin, indijsku konoplju, muharu, daturu, beladonu, banisteru i sve ostale biljke koje imaju halucinogena svojstva; *inebrianti* - droge koje nakon prve faze u kojoj dovode do cerebralne ekscitacije, u drugoj fazi prouzrokuju stanja depresije i promene percepcije - gde je smestio alkohol, etar, benzin, hloroform; *hipnotici* - droge koje uzrokuju amneziju i konfuziju koja može rezultirati stanjem svesti u kome je osećaj realnosti eliminisan - gde je smestio sedative i anestetike; i *ekscitanti* - droge koje dovode do psihičke i fizičke stimulacije - gde je smestio kafein, duvan, kola oraščiće, kamfor.

Iako često navođena u literaturi, Lewinova klasifikacija droga sadrži stanovite nelogičnosti koje ozbiljno dovode u pitanje njenu upotrebljivost. Nije jasno, na primer, zašto je u istu grupu smestio narkotike i kokain kada su njihovi efekti, što je njemu neosporno bilo dobro poznato, dijametralno suprotni. Ako se za narkotike može reći da dovode do izvesne promene percepcije, to se nikako ne može tvrditi za kokain. Osećaj prijatnosti je zajednički za ove dve grupe droga, ali je to u svakom slučaju njihovo minorno svojstvo. Ono što je neuporedivo značajnije jeste da narkotici deluju analgetički i psihodepresorno, dok je kod kokaina, uz svojstvo lokalnog anestetika, suštinski najznačajniji efekat njegovo stimulatívno dejstvo na centralni nervni sistem. Sa druge strane, za narkotike je karakteristično da dovode do fizičke zavisnosti koja je praćena teškim apstinencijalnim krizima sa čitavim nizom ozbiljnih somatskih poremećaja. Upotreba kokaina, pak, dovodi do razvoja psihičke zavisnosti, koja iako u određenim slučajevima (dugotrajne ekscesivne upotrebe) može dovesti do nekih oblika psihotičnih poremećaja i drugih oblika teškog narušavanja psihičke strukture, ipak ne vodi u fizičku zavisnost. U kombinaciji (među potrošačima poznato pod imenom "speedball") ove droge deluju

antagonistički, tako da ih pojedini korisnici upotrebljavaju za međusobno eliminisanje neželjenih efekata (up. Grinspoon & Bakalar, 1985 str. 82-207; Kaplan, 1983 str. 5-25; Kušević, 1987 str. 49-72 i 87-96).

Razvoj psiho-farmaka nametnuo je potrebu za uobličavanjem potpunije klasifikacije. Brojni autori su pokušavali da otklone nelogičnosti Lewinove klasifikacije i da uključe novo otkrivene sintetičke droge i lekove. Prateći Lewinov primer pojedini autori su konstruisali nove nazive i klasifikacijske kategorije.²¹ Ipak, prevladalo je gledište po kome se sve droge mogu podeliti u tri velike grupe: stimulativne, depresorne i halucinogene (up. Pélicier & Thuillier, 1972 str.15). **Stimulativne** droge su psihoaktivne supstance koje aktiviraju centralni nervni sistem povećavajući budnost, motoriku, energiju i uzbuđenje. Prirodni stimulansi su: kokain, kafein i nikotin; dok su amfetamini najpoznatije sintetičke stimulativne droge. **Depresori** utiču na smanjenje funkcija centralnog nervnog sistema dovodeći do smirenja, ublažavanja bolova, pospanosti i opadanja motorike. Najpoznatije depresorne droge su opijati (narkotici) i sedativi, među kojima se posebno izdvajaju barbiturati i tranquilizeri. Granice između ovih osnovnih kategorija droga nisu u potpunosti jasne i neproblematične. Alkohol, na primer, farmakološki spada u depresorne droge, ali ga mnogi korisnici doživljavaju kao blagi stimulans. **Halucinogene**, droge koje prouzrokuju dezorganizovane misli i poremećaje opažanja, još je teže razgraničiti od drugih. Pojedine, poput kanabisa, imaju istovremeno i stimulativno i umirujuće dejstvo, dok neke druge, LSD i meskalin na primer, imaju izuzetno snažne efekte koji se ne mogu svrstati ni u stimulativne a ni u depresore (up. Lewis, 1981 *Modern Drug Encyclopedia and Therapeutic Index*, str. 12-26; Stark, 1975 str. 87).

U kolokvijalnoj upotrebi široko je prisutna podela na "lake" i "teške" droge. Kao lake smatraju se one droge koje dovode do psihičke zavisnosti, dok se kao teške označavaju one koje prouzrokuju pored psihičke i fizičku zavisnost. Iako se droge mogu razvrstavati po tipu zavisnosti, označavanje bilo koje od njih kao "lake" višestruko je problematično. Pre svega, stanje zavisnosti, pa bila ona i samo psihička, predstavlja već ozbiljan poremećaj sa mnogostrukim zdravstvenim i socijalnim posledicama. Dalje, svojstvo razvijanja zavisnosti tek je jedna od posledica koje se mogu javiti nakon upotrebe neke droge. Čak i droge koje se smatraju za najblaže, kafa i čaj, mogu dovesti do ozbiljnog narušavanja zdravlja. Neke druge "lake" droge, duvan ili kanabis, dovode nakon dugotrajne upotrebe do

²¹ Deniker (1966) *La psychopharmacologie*, str. 48, na primer, droge deli na psiholeptike ili sedative (hipnotici, neuroleptici, tranquilizeri i antiepileptici), psihoanaleptike (stimulansi, antidepresivi, ekscitanti) i psihodisleptike (halucinogeni, deliranti, narkotici, alkohol). Predložena klasifikacija pati od sličnih slabosti poput Lewinove pa je Deniker pokušao da ih otkloni u jednom kasnijem radu, ali uspeh nije bio ništa veći (up. Deniker, 1971 "Drogues modernes et toxicomanies nouvelles", str. 969-979).

ozbiljnih oštećenja psihičkog i fizičkog zdravlja (up. Office on Smoking and Health, 1989 *Reducing the Health Consequences of Smoking: 25 Years of Progres*, str. 141-152; Kleiman, 1989 *Marijuana: Cost of Abuse, Cost of Control*, ch. 2; NIDA, 1984 *Corelates and Consequences of Marijuana Use*, str. 34-68). Označavanje određenih droga kao lakih podrazumeva da mere kontrole, a posebno prevencije, ne bi trebalo da budu represivne, te da prevencija i obrazovanje treba da traže puteve uklapanja njihove upotrebe u društveno-kulturne matrice. Optimalna strategija kontrole droga, u svakom slučaju, mora težiti diferenciranom pristupu pojedinim drogama. Ali, to nikako ne znači da prema bilo kojoj od njih treba izgrađivati blagonaklon stav. Precizne informacije, proistekle iz do sada akumuliranog impresivnog korpusa znanja o drogama, njihovim efektima i posledicama upotrebe (posebno dugotrajne) moraju biti osnova jednog takvog pristupa strategiji kontrole droga. Zato teško da ima opravdanja apriorno označavanje bilo koje droge kao lake, neštetne ili bezopasne.

Literatura

- AGAR, M. (1973) *Ripping and Running: A Formal Ethnography of Urban Heroin Addicts*, New York: Seminar Press.
- ANDRADE, X., SIFANECK, S. J., NEAIGUS, A. (1999) "Dope Sniffers in New York City: An Ethnography of Heroin Markets and Patterns of Use", *Journal of Drug Issues* 29 (2) 271-298.
- ANDREWS, T. (1977) *A Bibliography of Drug Abuse, Including Alcohol and Tobacco*, Littleton: Libraries Unlimited.
- ANDREWS, T. (1981) *A Bibliography of Drug Abuse: Supplement 1977-1980*, Littleton: Libraries Unlimited.
- ANTONIJEVIĆ, M. & dr. (1971) *Narkomanije mladih*, Beograd: BIGZ.
- AUSTIN, G.A. (1978) *Perspectives on the History of Psychoactive Substance Use*, Rockville: NIDA.
- BAKALAR, J. B. & GRINSPOON, L. (1984) *Drug Control in a Free Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BEAN, Ph. (1974) *The Social Control of Drugs*, London: Martin Robertson.
- BERNSTAJN, B. (1979) *Jezik i društvene klase*, Beograd: BIGZ.
- BERTRAM, E., BLACHMAN, M., SHARPE, K., & ANDREAS, P. (1996) *Drug War Politics: The Price of Denial*, Berkeley: University of California Press.
- BUGARSKI, R. (1986) *Jezik u društvu*, Beograd: BIGZ.
- BUKELIĆ, J. (1972) *Toksikomanije: alkohol, duvan, droge*, Beograd: Obelisk.
- BUKELIĆ, J. (1988) *Droga mit ili bolest*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- BUKELIĆ, J. (1995) *Droga u školskoj klupi*, Beograd: Velarta.
- CABALLERO, F. (1989) *Droit de la drogue*, Paris: Ed. Dalloz.

- CURRIE, E. (1993) *Reckoning: Drugs, the Cities and the American Future*, New York: Hill & Wang.
- CURTIS, R., FRIEDMAN, S. R., NEAIGUS, A., JOSE, B., GOLDSTEIN, M., IDEFONSO, G. (1995) "Street Level Drug Market Structure and HIV Risk", *Social Networks* 17 (3-4) 219-228.
- DENIKER, P. (1966) *La psychopharmacologie*, Paris: PUF.
- DENIKER, P. (1971) "Drogues modernes et toxicomanies nouvelles", *Revue du praticien*, 21 (7) str. 969-979.
- DESPOTOVIĆ, A. & IGNJATOVIĆ, M. (1980) *Zavisnost od droga i lekova - narkomanije*, Niš: Birotehnika
- DRUMMOND C. D. (2001) "Theories of Drug Craving, Ancient and Modern", *Addiction*, 96 (1) 33-46.
- DUPONT, R., GOLDSTEIN, A. & J.O'DONELL /eds./ (1980) *Handbook on Drug Abuse*, Wahington: NIDA.
- FELDMAN, H. W. (1974) *Street Status and the Drug Research: Issues in Participant Observation*, Washington: Drug Abuse Coucel.
- FERRELL, J. (1993) *Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality*. New York: Garland.
- FERENCE R. (2001) "Diffusion Theory and Drug Use", *Addiction* 96 (1) 165-173.
- FISHMAN, J. A. (1978) *Sociologija jezika*, Sarajevo: Svjetlost.
- FIUME, S. & del MONACO, F. (1974) *Le intossicazioni croniche voluttuarie*, Catania: Ed. Paoline.
- GINSBERG, M. (1970) *What are Drugs?*, London: ISTD.
- GOODE, E. (1989) *Drugs in American Society*, New York: Alfred Knopf (3.ed.).
- GRINSPOON, L. & BAKALAR, J. B. (1985) *Cocaine: A Drug and its Social Evolution*, New York: Basic Books.
- GROVES, M. (1996) *Sniffing and Huffing: A Comprehensive Guide for the Prevention and Treatment of Childrens' Inhalant Abuse*, Minneapolis: Eden Children's Project.
- HANSON, B., BESCHNER, G., WALTERS, J. M. & BOVELLE, E. /eds./ (1985) *Life with Heroin: Voices from the Inner City*, Lexington: Lexington Books.
- HUDOLIN, V. (1982) *Istina o drogama*, Zagreb: JUMENA.
- JOHNSON, B., GOLDSTEIN, P., PREBLE, E., SCHMEIDLER, J., LIPTON, D., SPUNT, B. & MILLER, T. (1985) *Taking Care of Business: The Economics of Crime by Heroin Abusers*, Lexington: Lexington Books.
- JOVIĆ, R. (1980) *Bela kuga - zamke narkomanije*, Beograd: Mladost.
- KAPLAN, J. (1983) *The Hardest Drug: Heroin and Public Policy*, Chicago: The University of Chicago Press.
- KATOVICH, M. A., WIETING, S. G. (2000) "Evil as Indexical: The Implicit Objective Status of Guns and Illegal Drugs", *Symbolic Interaction* 23 (2) 161-182.
- KLEIMAN, M.A. (1989) *Marijuana: Cost of Abuse, Cost of Control*, New York: Greenwood.
- KLEIMAN, M. A. (1992) *Against Excess: Drug Policy for Results*, New York: Basic Books.

- KRIVIČNI ZAKON SR JUGOSLAVIJE (1994) Službeni list SR Jugoslavije, br. 24.
- KUŠEVIĆ, V. (1987) Zloupotreba droga, Zagreb: GZH.
- LAPLANTINE, F. (1986) *Anthropologie de la maladie*, Paris: Payot.
- LAURIE, P. (1967) *Drugs: Medical, Psychological and Social Facts*, Harmondsworth: Penguin.
- LEWIN, L. (1964) *Phantastica - Narcotic and Stimulating Drugs: Their Use and Abuse*, London: Routledge & Kegan Paul. (1927. trans. P.H.A. Wirth)
- LEWIS, A. J. /ed./ (1981) *Modern Drug Encyclopedia and Therapeutic Index: A Compendium*, New York: Medical Books.
- LOWINSON, J. H., RUIZ, P., MILLMAN, R. & LANGROD, J. /eds./ (1992) *Substance Abuse: A Comprehensive Text*, Baltimore: Williams & Wilkins.
- MILIĆ, V. (1995) *Sociologija nauke: Razvoj, stanje, problemi*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- NIDA (1984) *Corelates and Consequences of Marijuana Use*, Research Report Series.
- NIDA (1993) *Anabolic Steroids: A Threat to Body and Mind*, Research Report Series.
- NIDA (1995) *Epidemiology of Inhalant Abuse: An International Perspective*, Research Report Series.
- NATIONAL COMMISSION ON MARIHUANA AND DRUG ABUSE (1973) *Drug Use in America: Problem in Perspective*, Washington: Government Printing Office.
- NORIS, K. (1990) *Dekonstrukcija: Kraj metafizike i novo mišljenje - od Ničea do Deride*, Beograd: Nolit. (1982. prev. J. Milićević)
- OAKLEY, R. (1978) *Drugs, Society and Human Behavior*, St. Louis: C. V. Mosby.
- OBRADOVIĆ, S. D. (1932) *Pitanje opijuma*, Beograd: Planeta.
- O'BRIEN, R. & COHEN, S. (1984) *The Encyclopedia of Drug Abuse*, New York: Facts on File.
- OBSERVATOIRE GÉOPOLITIQUE DES DROGUES (1995) *Etat des drogues, drogues des Etats*, Paris.
- OFFICE ON SMOKING AND HEALTH (1989) *Reducing the Health Consequences of Smoking: 25 Years of Progress. A Report of the Surgeon General*, Washington: White House.
- OLIEVENSTEIN, C. (1970) *La drogue: drogues et toxicomanes*, Paris: Gallimard.
- OLIEVENSTEIN, C. (1973) *Écrits sur la toxicomanie*, Paris: Gallimard.
- OPĆA ENCIKLOPEDIJA (1978) Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- ORFORD, J. (2001) "Addiction as Excessive Appetite", *Addiction*, 96 (1) 15-31.
- PEELE, S. (2000), "What Addiction is and is not: The Impact of Mistaken Notions of Addiction", *Addiction Research*, 8 (6) 599-607.
- PÉLICIER, Y. & THUILLIER, G. (1972) *La drogue*, Paris: PUF – Que sais-je?.
- POPOVIĆ, M., OPALIĆ, P., KUZMANOVIĆ, B., ĐUKANOVIĆ, B. & MARKOVIĆ, M. (1988) *Mi i oni drugačiji: Istraživanje stavova prema duševnim bolesnicima, narkomanima i alkoholičarima*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- PREBLE, E. & CASEY, J. (1969) "Taking Care of Business: The Heroin User's Life on the Street", *International Journal of Addictions*, 4 (1) 1-24.

- RUGGIERO, V. (1992) *La roba: economie e culture dell'eroina*, Parma: Pratiche Editrice.
- RUGGIERO, V. & SOUTH, N. (1995) *Eurodrugs: Drug Use, Markets and Trafficking in Europe*, London: UCL Press.
- SOUTH, N. /ed./ (1995) *Drugs, Crime and Criminal Justice*, Aldershot: Dartmouth.
- STANOJEVIĆ, V. (1953) *Istorija medicine*, Beograd: Medicinska knjiga.
- STARK, R. /ed./ (1975) *Social Problems*, New York: Random House.
- STEPHENS, R. C. (1987) *Mind-Altering Drugs: Use, Abuse and Treatment*, Newbury Park: SAGE Publications.
- SUTTON, S. (2001) "Back to the Drawing Board? A Review of Applications of the Transtheoretical Model to Substance Use", *Addiction*, 96 (1) 175-186.
- SZASZ, T. (1974) *Ceremonial Chemistry: The Ritual Persecution of Drugs, Addicts and Pushers*, London: Routledge & Kegan Paul.
- SZASZ, T. (1992) *Our Right to Drugs: The Case for A Free Market*, New York: Praeger.
- TONRY, M. & WILSON, J. Q. /eds./ (1990) *Drugs and Crime*, Chicago: The University of Chicago Press.
- TURNER, B. S. (1987) *Medical Power and Social Knowledge*, London: SAGE.
- UN ODCCP (2001) *Global Illicit Drug Trends 2000*, Vienna.
- UN ODCCP (2001) *World Drug Report 2000*, Vienna.
- VASOVIĆ, M. (1995) "Osnovne karakteristike grupnih identifikacija u populaciji", u: GOLUBOVIĆ, Z., KUZMANOVIĆ, B. & VASOVIĆ, M. *Društveni karakter i društvene romene u svetlu nacionalnih sukoba*, Beograd: Filip Višnjić, str.171-224.
- WENDEL, T., CURTIS, R. (2000) "The Heraldry of Heroin: 'Dope Stamps' and the Dynamics of Drug Markets in New York City", *Journal of Drug Issues*, 30 (2) 225-259.
- WEPPNER, R. S. (1973) "An Anthropological View of the Street Addict's World", *Human Organization*, 32 (2) 111-121;
- WEPPNER, R.S. /ed./ (1977) *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug Use in Natural Settings*, Beverly Hills: SAGE.
- WHO (1973) *Technical Report Series No. 516*, Geneva.
- XIBERRAS, M. (1989) *La société intoxiquée*, Paris: Méridiens Klincksieck.
- YOUNG, J. (1971) *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*, London: Paladin.
- ZAKON O OPOJNIM DROGAMA (1973) *Službeni list SFRJ*, br. 16, str. 349-354.
- ZAKON O PROIZVODNJI I PROMETU OPOJNIH DROGA (1973) *Službeni list SFRJ*, br. 40, str. 1215-1224).
- ZAKON O RATIFIKACIJI KONVENCIJE O PSIHOTROPNIM SUPSTANCAMA (1973) *Službeni list SFRJ*, br. 40, str. 1194-1195.
- ZASTROW, Ch. & BOWKER, L. (1984) *Social Problems: Issues and Solutions*, Chicago: Nelson-Hall.